

BÖLÜM 3

YAZILI ANLATIM BECERİSİ

Genel olarak yazılı bir metin üretmek, bir dizi zihinsel işlevi işaret etmektedir. Bu işlevler,

- düşüncelerin düzenlenmesi,
- söz konusu düşüncelerin planlanarak bir metin oluşturulması
- bu metnin gözden geçirilmesi istenen uzun bir süreci kapsamaktadır.

Buna göre yazılı anlatımda ilk aşama, amacın saptanmasıdır. Böylece, metin türü belirginleşir ve metnin durum bağlamına uygunluğu sağlanır. Daha sonra söylem tasarımı yapılır ve diğer aşamalara geçilir.

- a. Amacın saptanması (metin türünün belirginleşmesi)
- b. Söylem tasarımı (metne hazırlık ve başlangıç)
- c. Düşünceleri oluşturma (önergeler)
- d. Kavram ağını kurma (önergeleri sıralama)
- e. Dilsel gösterenleri seçme (sözcük seçimi)
- f. Metin düzeyinde dilsel kodlamaya geçiş (metnin oluşması)
- g. Yazı planı hazırlama (içerik şemasının ve retorik kodlamanın düşünsel olarak belirginleşmesi)
- h. Yazma (Somut nesne)

Bu aşamalardaki bir aksama, metnin içeriğini erişilmez kılar.

Yazma becerisinde rol oynayan etmenler:

1. Yazma edimi ile dilin yapısına özgü kısıtlamalar ve anlatım olanakları ilişkisi

Her dilde, tümcenin yapısı, tümcenin içerdiği yapısal sınırlamalar, biçimsel seçenekler, eylemlere yönelik kurallar, uyum, adıl kullanımı gibi dilin yapısına özgü kısıtlamalar ve çeşitli anlam olanakları vardır.

2. Yazma ediminin yazma nedeni ve okurun metin türüne ilişkin beklentileriyle ilişkisi

Yazma nedeni, metnin iletişimsel amaçları ve düzenlenişiyle doğrudan ilişkilidir.

- a. Kanıta dayalı nesnel paylaşımında bulunmak
Bilgi vermek, nesnel değerlendirme, nesnel açıklama, rapor verme, tartışma...
- b. Kanıta dayalı olması gerekmeyen nesnel paylaşımında bulunmak
Tutum belirtmek, öznel değerlendirme, öznel açıklama...
- c. Kurmaca yaratmak, paylaşmak
- d. Önceden belirlenmiş bir eylemi yapmaya yönlendirme
Reçete, tarif...

3. Üretilen metin

Metnin iyi düzenlenmiş olması bir zorunluluktur. Bunun için metinsellik ölçütlerine uymak gerekir.

- Bağdaşıklık
- Tutarlılık
- Amaçlılık
- Durumsallık
- Bilgisellik
- Metinlerarası ilişki

4. Yazma edimi ile yazıya yönelik düzenlemelerin ilişkisi

El yazımı, heceleme, noktalama gibi yazıya yönelik düzenlemeler vardır.

Yazılı anlatımın gerektirdiği alt beceriler:

Bu özellikler, yazılı metnin *içeriği*, yazılı metnin *tutarlılığı*, *sözcük bilgisi*, *dilbilgisel doğruluğu* ve *mekanik doğruluğudur*.

Şimdi tek tek bu alt özellikleri ve göz önünde bulundurulması gereken ölçütleri ele alalım:

1. Yazılı Metnin İçeriği

Yazılı metnin içeriği; metnin **uzunluğunu**, metne uygun bir **giriş tümcesi yazılmasını**, metnin **temel amacını/savunusunun yazılmış olmasını**, metnin konusunu **farklı yönleriyle ele alınabilmesini**, metne **uygun bir sonuç yazılabilmesini** içermektedir.

Şüphesiz bu özelliklerin her biri metnin türüne göre değerlendirilecektir. Peki yazılı metin türleri nelerdir?

Yazılı metin türleri

- i. Kurmaca türler:
 - Şiir
 - Anlatı
 - Öykü-Roman
 - Tiyatro
- ii. Gerçek yaşama bağlı türler:
 - Günlük
 - Mektup
 - Anı
 - Yaşamöyküsü (Biyografi)
 - Özyaşamöyküsü (Otobiyografi)
 - Gezi yazısı
 - Röportaj
 - Haber yazısı
 - Reklam metni
- iii. Düşünce-Bilgi Ağırlıklı Türler
 - Makale
 - Köşe yazısı
 - Fıkra
 - Deneme

- Eleştiri

Aşağıda, bu ölçütlerin her birinin hangi dil yeterliklerini gerektirdiği tartışılacaktır.

Metnin uzunluğu

İçeriğin uygunluğu doğrudan yazılı metnin anlatım amacına hizmet edip etmemesiyle ilgilidir.

O halde yazılı metnin içeriğinde anlatım amacını karşılayıp karşılamadığının birincil ölçüt olduğunu söylememiz mümkündür. Örneğin, eğer bir mektupsa, mektupta yer alması gereken özellikler, öyküyse öyküde yer alması gereken özellikler, bilgilendirici metinse bilgilendirici metinde yer alması gereken özellikler göz önünde bulundurulmalıdır.

Metnin içeriğine ilişkin bir başka önemli ölçüt, metnin uzunluğunun metin türüne göre uzunluğunun ne oranda kabul edilir olduğudur. Öyle ki, metnin türüne uygun olarak yeterli sayıda sözcük, tümce ve paragraftan oluşup oluşmadığı dikkate alınmalıdır.

Paragrafın özellikleri:

- Paragrafta tek bir temel düşünce olmalı
 - Birliktelik olmalı
 - Tutarlı olmalı
 - Yeterli ölçüde gelişmiş olmalı
- Giriş-gelişme-sonuç

Genelden özele

Genel-daha özel-daha özel-daha özel

Konu tümcesi:

- Paragrafın konusunu, ne anlatacağını ve tartışacağını sunar.

Konu tümcesinin özellikleri:

- Tamam/Bitmiş olsun: Tümceyi yarım bırakma
- Açık olsun: birden fazla anlama gelmesin. Anlam bulanıklığı olmayacak.
- Doğru sözcükleri kullan

Başlık:

- Başlık (kompozisyonu genişletir), konu tümcesi (paragrafı sınırlar)
- Kompozisyonun ne hakkında olduğunu belirler
- İlgi yaratır
- Mümkün olduğunca açık olmalıdır

Thesis statement (konu tümcesi) kompozisyonun başında olur. Daha sonra her paragrafın bir konu tümcesi olur.

Metnin giriş bölümünü oluşturma

Metnin içeriğine ilişkin ikinci ölçüt, metne uygun bir giriş yapılmış olmasıdır. Metnin türü ne olursa olsun metnin konusunu sunan ya da verilen görevin amacına hizmet eden uygun bir giriş tümcesiyle başlanması önemlidir.

- ✓ Giriş bölümünde metin türüne uygun olarak;
 - Bir konu tümcesi yazılmış olması,

- Konu tümcesinde metnin konusunu uygun biçimde sunabilmesi beklenmekte,
- Yazılı metnin konusunu sunan ve sınırlandıran bir girişi olması önem kazanmaktadır.
- Giriş bölümünde metnin *temel amacı ya da savunusu* metin türünün gerektirdiği biçimde yazılmış olmalıdır. Bu çerçevede, yazdığı metnin amacını, metin türüne de uygun olarak net bir şekilde ortaya koyup koymadığı değerlendirilmelidir.

Metnin konusunu farklı yönleriyle ele alma

- ✓ Metnin paragraflara bölünüp bölünmediği; destekleyici düşüncelerle metnin biçimlendirilip biçimlendirilmediği,
- ✓ Konuya ilişkin detaylar üzerinde durulup durulmadığı, konunun farklı yönleriyle ele alınıp alınmadığı, örnekleme ya da neden-sonuç gibi açıklamaya yönelik yazma teknikleri kullanılıp kullanılmadığı önemlidir.

Metnin sonucunun yazılması

Metnin sonuç bölümünün yazılabilmiş olması ve metinde iletilmek istenen temel düşüncüyü destekleyen bir vargıya ulaşılmış olması; metinde iletilmek istenen düşüncenin tamamlanıp tamamlanmadığı ve metnin anlaşılır biçimde sonlandırılıp sonlandırılmadığı, bir başka deyişle metnin sonunun okuyucuyu tatmin edecek biçimde bağlanıp bağlanmadığı önemlidir.

2. Yazılı Metnin Tutarlılığının Değerlendirilmesi

Yazılı metin hangi türde olursa olsun, tutarlılık büyük öneme sahiptir. Metinde hem tümce boyutuyla hem de tümcelerarası bağlarla ilgili bir olgu olan tutarlılığın sağlanmasında, **tümceler açık olması** ve **tümcelerarası gönderimler** önemli ölçütlerdir. Bu alt beceri, *tümceler arasındaki anlamsal ve mantıksal bağların kurulmuş olması, gönderimlerin doğruluğu, bağlaçların kullanımı ve sözcüksel bağdaşıklık* gibi özelliklerle ilişkilidir.

- Metnin tutarlılığı, ardışık tümceler arasındaki **mantıksal ve anlamsal bağların** kurulabilmiş olmasıyla ilişkilidir. Bu özellikler,
 - ardışık tümceler arası *gönderim ilişkilerini*,
 - *bağlaç kullanımını*
 - ve *sözcüksel bağdaşıklığı* içermektedir.

Gönderimsel ilişkilerdeki açıklık ve bağlaç kullanımındaki seçimler, metin tutarlılığının yansıtılmasını sağlar. Yanlış kullanılan bağlaçlar ya da kullanılması gerektiği halde kullanılmayan bağlaçlar metinde tutarlılığı bozmaktadır. Bu bağlamda, tutarlılıkta okurun metni okurken, metinde yer alan tümceler arasında anlamsal ve mantıksal bağlantıları güçlük yaşamadan kurabilmesine yönelik ölçütler değerlendirilmelidir.

Şimdi bu özellikleri gözden geçirelim.

Gönderim ilişkileri

Tutarlılığın değerlendirilmesindeki ölçütlerden biri, metin içerisinde ardışık tümceler arasındaki gönderimlerin açık ve doğru olmasıdır.

Bu çerçevede metnin akışı içerisinde, önceki ya da sonraki tümcelere gönderimde bulunurken öncül ve ardıl gönderim öğelerinin doğru biçimde kullanılıp kullanılmadığı önem kazanmaktadır.

Daha açık biçimde ifade edersek;

- *ben, sen, o* gibi kişi adları,
- *bu, şu, o* gibi gösterme adları,
- *kendi, kendisi* gibi dönüşlülük adları
- *bu kadın, o adam* gibi gösterme sıfatları gibi sözcüksel birimlerle gerçekleştirilen gönderim öğelerinin;
- iyelik ekleri (*annesine eve geldi*),
- belirtme ekleri (*adamı buldu*),
- ilgi ekleri (*ülkenin en iyi doktorunun*),
- kişi ekleri (*dinliyordum*) gibi biçimbirimsel öğelerle gerçekleştirilen gönderim öğelerinin doğru biçimde kullanılıp kullanılmadığı değerlendirilmelidir.

Bağlaç kullanımı

Bir başka ölçüt, bağlaçların yerinde ve doğru kullanılmış olmasıdır. Buna göre, ekleme (*ve, ile*), neden-sonuç (*çünkü, bu nedenle*), karşıtlık (*ama, fakat, buna karşın*) gibi anlam ilişkilerini kuran bağlaçların doğru kullanılıp kullanılmadığı değerlendirilmelidir.

Sözcüksel bağdaşıklık

Sözvarlığına ilişkin düzenlemeler de tutarlılığın sağlanmasında önemli bir ölçüttür. Metnin konusuna uygun sözcükler kullanılıp kullanılmadığı önemlidir. Buna göre yazılı metinde *yineleme, eşanlamlı ya da yakın anlamlı* sözcükler kullanma, *aynı kavram alanından* sözcükler kullanma gibi özellikler değerlendirilmelidir.

3. Sözcük Bilgisi

Metnin türüne, biçimine ve konusuna uygun sözcükler seçilmiş olması ve bu sözcüklerin doğru biçimiyle kullanılmış olması önemlidir.

Sözcük bilgisinde **birincil ölçüt**, metinde zengin sözvarlığı ve sözcük çeşitliliği olmasıdır.

İkincil ölçüt, sözcüklerin doğru ve yerinde kullanımıdır. Yazarlar, kimi zaman sözcükleri yerinde kullanamayabilir. Bu noktada aşağıdaki örneklerdeki gibi durumlarla karşılaşmamız mümkündür:

- ✓ Aynı anlama gelebilecek sözcüklerin işlevine göre yerinde kullanımı;
“Dayımın boyu çok uzundur.” yerine “**Dayımın boyu çok büyüktür.**”
- ✓ Aynı kökten türetilen sözcüklerin birbirinin yerine kullanımı;
“Dün, çok yorucu bir gün yaşadım” yerine “**Dün çok yorgun bir gün yaşadım**”
“Bu iki kavramı birbirine karıştırıyoruz. Oysa aralarında küçük de olsa bir **ayrıntı** var.” (ayrım)
“Köy ve kent arasındaki **ayrıcalığı** kısaca belirtelim.” (ayrım)
“Yeni kurulmakta olan mahallelerde, büyük apartmanları birbirine **yaklaşık olarak** kurmaktayız.” (yakın)
“İstanbul sokaklarını **kapsayan** pislik.” (kaplayan)
- ✓ Ses benzerliği nedeniyle yanlış sözcük kullanımı

“Bu mevsimde gurup vakti Datça’da çok güzel olur.” yerine “**Bu mevsimde grup vakti Datça’da çok güzel olur**”

- ✓ Aynı anlama gelebilecek sözcüklerin birlikte kullanımı
“**Mesela, örneğin** bir sabah...”
“Soğuk, **sıfırın altında eksi** otuz dereceydi.”
“Bu **çetin** ve **zor** rolü başarıyla yürüttü.”
“Ne **demektir** acaba bu sözün **anlamı**?”

Üçüncü ölçüt, sözcüklerin metin türüne, belli bir konuya ya da bağlama göre seçilmesi.

- ✓ Şimdi biraz da yabancılar politikası üzerinde konuşacağım. (konuşma dili)
- ✓ Bu bölümde ana hatlarıyla Almanya’daki yabancılar politikası üzerinde duracağım. (yazı dili)

Dördüncü ölçüt, metinde yinelemeden kaçınılıp kaçınılmadığı; yinelemeyi engellemek amacıyla aynı anlama gelen sözcüklere yer verilip verilmediğidir.

4. **Dilbilgisel Doğruluk**

Dilbilgisel doğrulukta;

- ekleme kurallarının doğru uygulanması,
- eylem çekimlerinin doğru ve uyumlu olması,
- tümcenin öğelerinin doğru biçimde sıralanması
- uygun tümce yapılarının kullanımı önemlidir.

Her dilde tümcenin yapısı, tümcenin içerdiği yapısal sınırlamalar, biçimsel seçenekler, eylemlere yönelik kurallar, uyum, adıl kullanımı gibi dilin yapısına özgü kısıtlamalar ve çeşitli anlatım olanakları vardır:

Örnek 1:

- a. Kitaplar bulundu
 - b. Kitaplar, uzun bir arayışın sonrasında evin eski odalarından birinde tozlu sandığın içinde, üst üste dizilmiş biçimde bulundu/bulundular.
- ✓ Cansız çoğul özne ve eylem yakınsa tekil
 - ✓ Cansız çoğul özne ve eylem arasında çok sayıda sözcük varsa eylem tekil ya da çoğul olabilir.

Örnek 2:

- a. *Ayşe ve Ali iki yıl önce Ankara’ya ziyaret eder.
 - b. Ayşe ve Ali iki yıl önce Ankara’yı ziyaret ettiler.
- ✓ Ziyaret etmek –I ekli bir ad ister
 - ✓ İki yıl önce –Ar ile uyumlu değildir.
 - ✓ Eylem tekil, Ayşe ve Ali’ye gönderimi yok.

Örnek 3:

- a. Kitap yazmak güç bir iştir
 - b. Güç bir iştir kitap yazmak
- Türkçe, (b) örneğine izin verir. Önem vurgusunu gösterir. Ancak, daha çok sözlü dilde kullanılır.

Tümcenin öğelerinin sıralanması

Tümcenin öğelerinin Türkçenin yapısal özellikleri çerçevesinde doğru biçimde sıralanıp sıralanmadığı değerlendirilmelidir. Türkçe öğelerin yer değiştirmesine izin veren bir dildir, ancak bu yazılı anlatım için her koşulda geçerli değildir.

Ekleme kuralları

İkinci olarak, bireyin dile ilişkin bildiği kurallar çerçevesinde Türkçedeki (*zaman*, örn: gelecek; *iyelik*, örn: ev-imiz; *durum* örn: ev-e... gibi) ekleme kurallarını düzeyine uygun biçimde kullanıp kullanmadığı değerlendirilmelidir.

Eylem çekimlerinde ekleme

Üçüncü olarak, eylem çekimlerinde kişi, zaman/kip ve çatı eklerini doğru ve yerinde kullanıp kullanmadığı değerlendirilmelidir.

Karmaşık tümce yapılarının kullanımı

Yazılı metinde dilbilgisel doğruluğun değerlendirilmesinde ayrıca, karmaşık tümce yapılarının kullanılıp kullanılmadığı da değerlendirilmelidir.

5. Mekanik Doğruluk

Mekanik doğruluk, yazım ve noktalamaya ilişkin kuralları içermektedir.

Yazım kuralları

Yazarın metindeki tüm sözcükleri doğru yazıp yazmadığı, büyük/küçük harf kullanımını, ayrı yazılan eklerin ve bağlaçların yazımını, birleşik sözcüklerin yazımını doğru uygulayabilip uygulayamadığı yazım kurallarının değerlendirilmesinde önemli etmenlerdir.

Noktalama kuralları

Yazarın noktalama işaretlerini doğru ve yerinde kullanıp kullanmadığı noktalama kurallarının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulmaktadır.

- a. Mehmet, “Rıfat mı senin adın” dedi.
- b. “Mehmet Rıfat mı senin adın” dedi.